

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ЯК СКЛАДОВА ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Марчак Тетяна Андріївна

ORCID ID: 0000-0003-0198-7460

канд. філологічних наук, викладач кафедри інформаційної діяльності,
документознавства і фундаментальних дисциплін
*Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж, Україна*

Сьогодні в Україні актуальною стала проблема забезпечення вільного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами.

Права та обов'язки громадян з обмеженими можливостями закріплені в нормах міжнародного права. У Конвенції ООН про права дитини обумовлюються вимоги до кожної держави та її політики діяти згідно зі всесвітньою конституцією прав дитини.

На державному рівні створення умов для навчання таких дітей і професійну орієнтацію, зайнятість та інтеграцію в суспільство регулюється системою нормативно-правових актів: Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про охорону дитинства». Приймають положення та законодавчі документи, які забезпечують і гарантують отримання якісної освіти учнями з особливостями психофізичного розвитку в масових школах за місцем проживання, створення умов для реалізації їхнього творчого потенціалу та розвитку індивідуальних здібностей. Відповідно до Указу Президента України («Про Міністерство освіти і науки України» від 7 червня 2000р. № 773/2000) розроблено цільову програму «Діти України» (Лист МОН України від 26.06.2019 № 1/9-409 «Щодо організації інклюзивного навчання у закладах освіти у 2019/2020 н.р.», Лист МОН України від 05.08.2019 № 1/9-498 «Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах освіти в 2019/2020 н.р.») та Концепцію розвитку інклюзивного навчання (наказ 01.10.2010 № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання»). Метою Концепції є спрямування зусиль на:

- формування нової філософії суспільства - позитивного ставлення до дітей та осіб із порушенням психофізичного розвитку;
- створення умов для реалізації державної політики забезпечення конституційних прав і гарантій дітям з особливими освітніми потребами у сфері освіти;
- удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей із порушеннями психофізичного розвитку.

В основі інклюзивного навчання лежить право на освіту, проголошене ООН у Загальній декларації прав людини в 1948 р. Принцип інклюзивної освіти покладено в Саламанкській декларації, прийнятій і схваленій у 1994 р. 92 країнами світу: «Звичайні школи повинні приймати всіх дітей незалежно від їх фізичного, інтелектуального, емоційного, соціального лінгвістичного або іншого стану і створювати їм умови на основі педагогічних методів, орієнтованих, у першу чергу,

на потреби дітей» [5].

Проблеми актуальності та необхідності освітньої інтеграції й інклюзії дітей з особливостями розвитку знайшли своє відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних (М.М. Безруких, В.І. Бондар, О.Д. Гонєєв, С.П. Єфімова, Т.Д. Ілляшенко, В.В. Засенко, А.А. Колупаєва, З.П. Ленів, Ю.М.Найда, Т.В.Сак, В.М. Синьов, О.М.Тараненко, В.М. Шевченко та ін.) і зарубіжних (Д. Барбер, Т. Бут, Ч. Веббер, Т. Лорман, К. Стафофорд, Д. Харві та ін.) науковців.

Аналіз понятійних визначень, які стосуються інтеграційних процесів в освіті, засвідчив різноманітність тлумачень та наявність різноманітних форм і моделей інклюзивного навчання [1, 3, 4, 7].

У розумінні ЮНЕСКО інклюзія - це не лише навчання осіб з особливими потребами в єдиному загальноосвітньому середовищі, а й активна участь усіх дітей шкільного віку в повноцінному навчальному процесі це рівні можливості для здобуття якісної шкільної освіти і, головне, можливість для всіх вчитися жити разом [4].

Цю думку підтримує більшість науковців, зокрема В. І. Бондар підкреслює, що інклюзивна освіта - це спільне перебування і навчання осіб, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку, з їхніми здоровими однолітками. Це процес розвитку загальної освіти, який має на увазі доступність освіти для всіх, у т.ч. й дітей з особливими потребами [9].

З метою реалізації Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України розроблено інструктивно-методичний лист «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» у якому зазначено, що «інклюзивне навчання - це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей».

Таким чином, інклюзивне навчання потребує розроблення науково-теоретичних засад його складових, зокрема психолого-педагогічного: супроводу, який є визначальною умовою успішності інтеграційних процесів.

Метою статті є привернення уваги науковців, педагогів, батьків, громади до особливостей упровадження інклюзивної освіти та визначення проблемних питань її психологічного супроводу.

Основоположною складовою інклюзивного навчання є психолого-медико-педагогічний супровід навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. А.Р. Азарян, В.Гудоніс, Е.Джордан, Е.М.Кафьян, А.А.Колупаєва, А.Н.Конопльова, Т.Л.Лещинська, Л.М.Шипіцина та інші підкреслюють значущість психолого-педагогічного супроводу та вчасного надання корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання.

Психологічний супровід розглядається нами як процес, як цілісна система організаційних, діагностичних, корекційних і профілактичних заходів з обов'язковим урахуванням вікової психології, грамотно спланована робота всіх категорій учасників навчально-виховного процесу. У своїй роботі [6] ми окреслили принципи, напрями та функції психологічного супроводу як системи заходів.

Основна мета психологічного супроводу - створення максимально комфортних умов, які дають змогу повною мірою реалізувати здібності - нахили дитини, сформувати високу адекватну самооцінку і прагнення самореалізації через

широке застосування досягнень психологічної науки [8].

Навчання дітей з особливими освітніми потребами у спеціальних класах у загальноосвітніх навчальних закладах регламентується «Положенням про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України. Цим документом визначено основні завдання психолого-педагогічного супроводу таких дітей, а саме:

- актуалізація особистісного потенціалу розвитку дитини;
- формування позитивних міжособистісних стосунків учнів з порушеннями психофізичного розвитку та їх ровесників у процесі внутрішкільної інтеграції;
- консультування батьків або осіб, які їх замінюють, щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації їх дитини тощо.

Таким чином, психологічний супровід дітей з психофізичними вадами в умовах інклюзивного навчання - це відстеження динаміки розвитку учня, процесів його соціалізації та адаптації, вплив на ці процеси з метою оптимізації соціальної ситуації розвитку дитини.

Важливу роль у забезпеченні оптимальних умов розвитку та навчання школярів з психофізичними вадами в масовій школі належить психологу, який здійснює психологічний супровід навчання в інклюзивному середовищі за такими напрямками:

1. *Психологічна діагностика дітей.* Ефективність психологічного супроводу навчання дітей з психофізичними вадами в умовах інклюзивного навчання забезпечується, передусім, комплексною диференціальною діагностикою, яка має бути спрямована на вивчення:

- адаптивних можливостей, соціального статусу дитини, взаємин у родині та шкільному колективі;
- співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми;
- особливостей пізнавальної діяльності;
- емоційно-вольової та мотиваційно-потребової сфер;
- індивідуально-типологічних особливостей;
- рівня розвитку комунікативних здібностей;
- сильних і слабких сторін розвитку особистості.

Психолог приймає рішення, які методики включити при діагностуванні, керуючись положенням «Про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України». Тому має бути проведена експертиза всіх діагностичних методик, психокорекційних та стимуляційних матеріалів.

За результатами проведеної психологічної діагностики психолог надає узагальнену інформацію та рекомендації, які враховуються при розробці індивідуальної програми розвитку. Психологічний супровід також передбачає проведення діагностичних мінімумів на різних етапах навчання дитини в школі з метою вивчення динаміки її розвитку та вирішення можливих проблем під час кризових періодів.

2. *Надання психопрофілактичної та психокорекційної допомоги дитині.* Зміст та механізми корекційного впливу для дітей з різними типами дизонтогенезу в умовах інклюзивного навчання повинні визначатися на основі всебічного діагностичного їх обстеження за чітко визначеними напрямками:

- забезпечення соціально-психологічної адаптації та оптимізації психічного

розвитку учнів з психофізичними вадами в умовах інклюзивного навчання.

- реалізація означених психологом напрямів психокорекційного впливу для дітей з різними типами дизонтогенезу в умовах інклюзивного навчання повинні визначатися на основі всебічного діагностичного їх обстеження;

- підтримка поступального психічного розвитку дитини та узгодження психологічного впливу з навчально-виховною роботою з метою перенесення результатів психокорекції у діяльність та поведінку дитини.

Корекційна робота повинна узгоджуватися з навчально-виховною і передбачати використання програмового навчального матеріалу під час корекційних занять. Тому ефективність розробленої програми психолого-корекційного впливу залежить від взаємодії з учителем, який створює у класі атмосферу підтримки і стимуляції тих психологічних новоутворень, що були сформовані у дитини психологом.

Психологічна корекція повинна спрямовуватися на розвиток певних психічних функцій дитини - пам'яті, уваги, мислення, які забезпечують навчальну діяльність, а також на систему взаємин дитини з батьками, друзями, однолітками.

3. Психологічна підтримка батьків. Основним елементом інклюзивного навчання є залучення батьків до навчально-виховного процесу, участі у розробці навчальних планів своїх дітей. Саме тому завдання психологія гот супроводу полягає у:

- налагодженні партнерських стосунків з батьками та створенні психологічного комфорту для кожного члена сім'ї;

- подоланні стереотипів у роботі з сім'ями, які мають дітей з обмеженими можливостями через врахування культурних традицій, інтересів сім'ї;

- підвищенні психолого-педагогічної культури батьків;

- поясненні батькам специфіки психічного розвитку дитини і тих обмежень, які накладаються на процес навчання й виховання;

- розкритті конкретного змісту індивідуального підходу, якого потребує дитина та прийомів його реалізації;

- психологічному консультуванні батьків, спрямованому на встановленні оптимальних взаємин у родині;

- попередженні невротизації стосунків.

4. Робота з учнівським колективом, в якому перебуває дитина з психофізичними вадами, повинна бути направлена на формування толерантного ставлення та позитивних установок щодо взаємодії з учнями, які мають психофізичні вади.

5. Надання психологічної підтримки педагогам. Успішність навчально-виховного процесу значною мірою залежить від педагога, його майстерності, професійних навичок, особистісних рис, від ставлення до учнів, зокрема тих, які мають ті чи інші порушення психофізичного розвитку.

Психологічний супровід навчання дитини з психофізичними вадами в умовах інклюзивного навчання передбачає не лише сприяння психічному розвитку, а й роботу з педагогічним колективом, спрямовану на:

- формування в учасників педагогічного процесу позитивних установок щодо взаємодії з такою дитиною;

- створення сприятливих умов для соціалізації, самовизначення та самореалізації учнів;

- надання вчителям інформації про досягнення дитини у психокорекційному процесі та рекомендацій щодо використання новоутворень у навчальній діяльності;

- проведення професійної орієнтації, підготовку дітей з порушенням

психофізичного розвитку до вибору майбутньої професії.

Практичний психолог в інклюзивному середовищі формує психологічну готовність учителів до взаємодії з такою дитиною через проведення тренінгових занять, лекторіїв, семінарів, консиліумів, майстер-класів тощо.

6. *Психологічне консультування* практичний психолог здійснює для педагогів школи, для батьків дітей з особливими потребами та для самої дитини. Консультативна робота з дітьми з особливими потребами повинна спрямовуватися на те, щоб за допомогою спеціально організованого процесу спілкування актуалізувати в дитині додаткові психологічні сили здібності, що можуть забезпечити вихід зі складної життєвої ситуації. За такого типу допомоги увага зосереджується не стільки на вадах розвитку скільки на ресурсах особистості дитини, її можливостях.

7. *Психологічна реабілітація дитини* з особливими потребами повинна спрямовуватися на розвиток її здатності до самостійного просування в житті, уміння жити в нових соціальних умовах, долаючи або компенсуючи особистісні обмеження. Практичний психолог вносить пропозиції в організацію навчально-виховного процесу з метою визначення оптимального навантаження дітей з особливими потребами, щоб уникнути неврозів, збільшити адаптаційний потенціал дитини.

Варто зауважити, що психологічний супровід дитини з психофізичними вадами в умовах форми інклюзивного навчання передбачає не лише сприяння психічному розвитку, а й роботу з найближчим соціальним оточенням, спрямовану на формування в учасників навчально-виховного процесу позитивних установок щодо взаємодії з такими дітьми. Психологічний супровід - цілісна діяльність, командна взаємодія педагогів, асистентів учителя, батьків, практичного психолога, соціального педагога, логопеда, медпрацівників.

Список використаних джерел:

1. Даниленко, Л.І. (2007). Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*. Київ.
2. Єфімова, С.М. (2007). Налагодження партнерських стосунків з родинами. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*. Київ.
3. Колупаєва, А.А., Софій Н.З., Найда, Ю.М. (2010). *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*. Київ.
4. Колупаєва, А.А. (2007). Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія. Київ : Педагогічна думка,
5. Саламанкская декларация. (1994). Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка, Испания.
6. Слободенюк, Л.І. (2009). Психологічний супровід у школі: мета, завдання, функції. *Шкільному психологу*. № 10. С. 2-5.
7. Софій, Н.З., Найда, Ю.М. (2007). Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*. Київ.
8. Тараненко, О.М., Найда, Ю.М. (2007). Врахування відмінностей розвитку та навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку в процесі навчання. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*. Київ.